

TIJDSCHRIFT HISTORISCH AMERSFOORT JRG 28 • NR 3 • SEP 2026 • € 2,95

KRONIEK

Bouwhistorie

Bart Linssen
stadsarchitect

Steekpartijen
17^e-18^e eeuw

Monumenten 2026

Museum Amersfoort

Vanaf 17 juli bestaat de naam Museum Flehite niet meer. In Museum Amersfoort ontdek je nu nieuwe oude verhalen uit het verre en nabije kleurrijke verleden van de stad. Reis van de prehistorie tot nu en ontmoet bewoners, kunstenaars en nieuwkomers die samen Amersfoort vormen. Bekijk kunst, historische voorwerpen en de multimediale stadsmaquette. Er zijn regelmatig wisselende kunst- en erfgoedtentoonstellingen die raken aan persoonlijke of actuele onderwerpen uit de stad. Schuif ook eens aan op het terras of in het museumcafé, een gastvrije ontmoetingsplek midden in de historische binnenstad. Voor meer informatie zie de nieuwe website www.museumamersfoort.nl

museum amersfoort

Avond Amersfoortse Archeologie

Tijdens de Avond van de Amersfoortse Archeologie op vrijdag 19 juni zat de Schutterszaal van de Observant goed vol. Zo'n honderd bezoekers genoten van het gevarieerde programma dat de STAA (Stichting Archeologie Amersfoort) en het Centrum voor Archeologie organiseerden in het kader van de Nationale Archeologiedagen. In korte presentaties vertelden de stadsarcheologen over recente ontdekkingen, lopend onderzoek en hun andere bezigheden. Over een 4000 jaar oud crematiegraf aan de Leusderweg, de archeologie van waterputten en kaas tot houten kuipen, een 17^e-eeuws pestslachtoffer, militaire kampen en nieuwe inzichten in de eerste stadsmuur van Amersfoort. De avond werd afgesloten met de inmiddels bekende archeologiequiz.

CENTRUM VOOR ARCHEOLOGIE

Slavernijverleden

Op 10 juli vond onder grote belangstelling in de Prodentfabriek de presentatie plaats van het boek *De stad die wij delen – over slavernij, erfenis en toekomst in Amersfoort en omgeving*. Met dit onderzoek wil de gemeente Amersfoort bijdragen aan meer kennis en bewustwording over dit gedeelde en pijnlijke verleden. Het onderzoek laat zien dat het koloniale slavernijverleden niet alleen onderdeel is van onze geschiedenis, maar ook vandaag nog doorwerkt in de samenleving. Dat is onder meer zichtbaar in racisme, discriminatie en ongelijkheid. Door onze geschiedenis beter te begrijpen, ontstaat meer inzicht in hoe het koloniale slavernijverleden doorwerkt in de samenleving van nu. Zie BOEKEN p.23.

MELANIE LEMAHIEU

De auteurs met burgemeester Bolsius.

Achter de Kamp

Op de website WALLEN MUREN POORTEN verzamelt initiatiefnemer Martin Deinum feiten en verhalen over de stadsverdedigingswerken van vele Nederlandse steden. Een van die verhalen betreft de stadsmuur Achter de Kamp. Tot begin jaren zeventig van de 20^e eeuw stond hier nog een stuk vervallen muur. De Oudheidkundige Vereniging Flehite kwam met het idee om dit stuk muur te restaureren. Het streven was om de oorspronkelijke situatie terug te brengen om een zo realistisch mogelijk beeld van het verleden te scheppen. Het werd een zeven meter hoge stadsmuur, met spaarbogen, weergang en kantelen. Lees het blog *Achter de Kamp in Amersfoort: waar de stadsmuur terugkeerde* op www.wallenumurenpoorten.nl.

Afbeelding omslag: Vanaf het dak van het Oude Stadhuis, Westsingel. Zie pp.8-9. (Timo d'Hollosy)

INHOUD

4 Veerkrachtig
Erfgoed

6 Bouwhistorie

8 Daken Cohen-
huizen

10 Huizen juffrouw
Sturkenboom

12 Stadsarchitect
Linssen

14 Hofjes in
Amersfoort

16 Verduurzaming
monument

18 Museum
Amersfoort

20 Sneeuw op sneeuw
22 De fascinatie van
23 Boeken
24 Agenda

Veerkrachtig erfgoed

Tijdens de Open Monumentendagen van 12 en 13 september 2026 staat Amersfoort in het teken van *Veerkrachtig erfgoed*. Het programma laat zien hoe monumenten, landschappen en verhalen zich steeds opnieuw aanpassen aan veranderende tijden, zonder hun historische betekenis te verliezen.

door RENÉ KREBBER

Het landelijke thema *Veerkrachtig erfgoed* sluit naadloos aan bij Amersfoort. De stad kent een rijke geschiedenis waarin bescherming, aanpassing en vernieuwing steeds hand in hand zijn gegaan. Monumenten zijn daarbij geen stille getuigen van het verleden, maar gebouwen en plekken die zich voortdurend ontwikkelen en nieuwe betekenis krijgen. Juist die wisselwerking tussen geschiedenis en toekomst vormde de inspiratie voor de Open Monumentendagen (OMD) 2026.

Het OMD-comité heeft ervoor gekozen om het landelijke thema te vertalen naar vijf Amersfoortse invalshoeken: *water en vestingwerken, herbestemd erfgoed, de groene stad, culturele veerkracht en monumentale bestuursgebouwen met een nieuwe bestemming*. Samen vertellen zij het verhaal van een stad die haar verleden niet bewaart achter glas, maar midden in het dagelijks leven laat voortbestaan.

WEERSTAND IS OOK VEERKRACHT

Wie door de historische binnenstad wandelt, ervaart direct hoe belangrijk water is geweest voor de ontwikkeling van Amersfoort. De stad ontstond op een strategische plek langs de Eem en werd beschermd door grachten, muren en wallen. Deze verdedigingswerken maakten het mogelijk dat de stad zich kon ontwikkelen tot een belangrijk handelscentrum. Hoewel de oorspronkelijke militaire functie al lang is verdwenen, bepalen de grachten, de Koppelpoort, de Monnikendam en de Muurhuizen nog altijd het karakter van de stad. Zij herinneren eraan dat veerkracht soms letterlijk betekent: weerstand bieden, beschermen en standhouden. Maar veerkracht is meer dan behouden wat er al is. Misschien wel de mooiste voorbeelden vinden we in de vele monumenten die een nieuw leven hebben gekregen. Oude pakhuizen zijn woningen of restaurants geworden, kerken bieden ruimte aan culturele activiteiten en voormalige industriële gebouwen huisvesten creatieve ondernemers. Door een nieuwe functie te geven aan historische gebouwen blijven zij onderdeel van het

Raadzaal in het
Stadhuis aan het
Stadhuisplein.
Tijdens OMD 2026
leiden Juniorgidsen
hier ook rond.

dagelijks leven. Herbestemming voorkomt leegstand en verval en zorgt ervoor dat monumenten ook voor toekomstige generaties behouden blijven.

STADHUIS AMERSFOORT

Een bijzonder voorbeeld hiervan vormt het huidige stadhuis van Amersfoort. Jarenlang was dit gebouw het bestuurlijke hart van de stad. Hier werden besluiten genomen die van invloed waren op het dagelijks leven van duizenden inwoners. In 2026 neemt het bestuur van de stad afscheid van deze functie. Daarmee eindigt een belangrijk hoofdstuk, maar begint tegelijkertijd een nieuw verhaal. Welke bestemming het gebouw uiteindelijk zal krijgen, is op dit moment nog niet bekend. Toch past juist deze overgang perfect binnen het thema *Veerkrachtig erfgoed*. Een monument hoeft immers niet onveranderd te blijven om zijn waarde te behouden. Integendeel: juist door zich aan te passen aan nieuwe maatschappelijke behoeften kan een gebouw relevant blijven. Het huidige stadhuis laat daarmee zien dat erfgoed niet alleen een herinnering aan het verleden is, maar ook een investering in de toekomst.

GROEN ERFGOED

Ook het groene erfgoed van Amersfoort verdient aandacht. Historische parken, oude bomen, singels en landschappelijke structuren vormen al eeuwenlang een on-

misbaar onderdeel van de stad. Zij bieden ruimte voor ontspanning, ontmoeting en biodiversiteit. Tegelijkertijd spelen zij een steeds belangrijkere rol in het opvangen van klimaatverandering. Daarmee krijgen historische groenstructuren een nieuwe betekenis die de ontwerpers ervan waarschijnlijk nooit hadden kunnen voorzien. Ook dat is veerkracht: oude kwaliteiten die nieuwe maatschappelijke waarde krijgen.

LYDIA EDELKOOT

Rijksmonument Villa Rusthof (1850-1890)
in het groen van Plantsoen-Oost.

CULTUREEL ERFGOED EN VRIJWILLIGERS

Even belangrijk is de culturele veerkracht van de stad. Erfgoed leeft immers niet alleen in gebouwen, maar ook in mensen. Musea, archieven, ateliers, monumentale bibliotheken, muziekgezelschappen en ambachtslieden zorgen ervoor dat kennis, tradities en verhalen worden doorgegeven. Zonder deze inzet zou een monument slechts een verzameling stenen zijn. Pas door de verhalen van bewoners, gidsen, onderzoekers en vrijwilligers krijgt een gebouw betekenis.

Daarom besteden de Open Monumentendagen ook aandacht aan de vele vrijwilligers die zich inzetten voor het behoud van het Amersfoortse erfgoed. Hun enthousiasme maakt het mogelijk dat bezoekers niet alleen monumenten kunnen bekijken, maar vooral ook de geschiedenis erachter leren kennen. Jaar na jaar vormen zij de onmisbare schakel tussen verleden en heden.

JOKE SICKMANN

Veerkracht zit niet alleen in gebouwen, maar ook in de mensen die hun geschiedenis levend houden. Tijdens deze OMD wordt stilgestaan bij het overlijden van Joke Sickmann uit het Soesterkwartier. Zij was jarenlang een drijvende kracht achter tal van initiatieven op het gebied van erfgoed, wijkgeschiedenis en gemeenschapsvorming. Met haar grote betrokkenheid wist zij bewoners met elkaar te verbinden en de geschiedenis van het Soesterkwartier toegankelijk te maken voor een breed publiek. Joke schreef meerdere boeken waarin zij persoonlijke familieverhalen verbond met de geschiedenis van Amers-

foort. Daarnaast zette zij uiteenlopende projecten op om herinneringen vast te leggen en bijzondere locaties onder de aandacht te brengen. Dankzij haar werk zijn talloze verhalen bewaard gebleven die anders misschien verloren waren gegaan. Daarmee laat zij zien dat erfgoed niet alleen bestaat uit monumentale gebouwen, maar ook uit herinneringen, verhalen en de mensen die deze willen doorgeven. Juist die menselijke kant van erfgoed maakt de Open Monumentendagen ieder jaar bijzonder. Achter iedere gevel schuilt een geschiedenis van bewoners, ambachtslieden, bestuurders, ondernemers of vrijwilligers. Iedere generatie voegt een nieuw hoofdstuk toe aan het verhaal van de stad. Erfgoed is daarom nooit af; het blijft zich ontwikkelen.

ERFGOED VERBINDT

Met het programma van 2026 wil het OMD-comité bezoekers van de Open Monumentendagen uitnodigen om anders naar monumenten te kijken. Niet alleen als waardevolle objecten uit het verleden, maar als levende onderdelen van een stad die voortdurend in beweging is. Veerkrachtig erfgoed betekent dat historische gebouwen, landschappen en verhalen zich blijven aanpassen aan nieuwe omstandigheden, zonder hun identiteit te verliezen.

Dat maakt Amersfoort tot een stad waarin verleden, heden en toekomst elkaar blijven ontmoeten. De Open Monumentendagen bieden ieder jaar opnieuw de gelegenheid om dat zelf te ervaren. Niet alleen door monumenten te bezoeken, maar vooral door stil te staan bij de verhalen die zij vertellen en de mensen die ervoor zorgen dat deze verhalen blijven voortleven. Want uiteindelijk is juist dat de grootste kracht van erfgoed: het verbindt generaties en geeft betekenis aan de stad van morgen. ●

OMD-Juniorgidsen, jonge vrijwilligers, geven dit jaar ook rondleidingen bij de Waterlijn door de binnenstad.

René Krebber is coördinator van Open Monumentendagen Amersfoort.

OMD AMERSFOORT

Juniorgidsen en het Gilde geven tijdens de Open Monumentendagen rondleidingen in het Stadhuiscomplex en bij de Waterlijn door de binnenstad. Zie voor tickets en meer informatie: www.umd-amersfoort.nl.

Van kelder tot kap

Gebouwen lijken op mensen: ze beginnen hun bestaan ongeschonden maar raken gaandeweg getekend door wat ze meemaken. Getekend, maar vol verhalen; over bewoners en gebruikers, veranderingen en aanpassingen. Zou je het verhaal van een gebouw kunnen lezen, dan is een straat ineens een rij boeken en een stad een complete bibliotheek - vol verhalen uit de stad.

door TIMO D'HOLLOSY

Om die verhalen van gebouwen te kunnen achterhalen, heb je iemand nodig die de taal van gebouwen spreekt: een bouwhistoricus. Deze heeft geleerd gebouwen 'te lezen' en kan aan de hand van allerlei sporen en aanwijzingen in en aan een gebouw veel van de levensloop ervan achterhalen. Denk daarbij aan gebruikte materialen en bouwtechnieken; stijlen en ornamenten; vormen en maten en sporen van verbouwingen. Een vakgebied vol verrassingen, want net als bij echte mensen - en boeken - zie je aan de buitenkant niet altijd goed welke verhalen erin zitten.

Laatmiddeleeuwse balken met kenmerkende, gedecoreerde consoles onder een verlaagd plafond in een pand met 19^e-eeuwse gevel aan het Havik.

CENTRUM VOOR ARCHEOLOGIE

gunning kan de gemeente een bouwhistorisch onderzoek vragen. Dan worden door een bouwhistoricus de historisch waardevolle elementen van een gebouw aangeduid, zodat hiermee tijdens verbouwing rekening kan worden gehouden. Bijkomend voordeel: met elk onderzoek groeit de kennis van de rijke bouwgeschiedenis van de stad.

NIET VOLDOENDE

Maar in de praktijk blijkt dit niet voldoende te zijn: het gebouw erfgoed binnen de gemeentegrenzen omvat veel meer dan alleen de beschermde panden binnen een vergunningstraject. Over onbeschermde gebouwen en panden waar al jaren niets gebeurt - en voorlopig nog niets staat te gebeuren - is soms weinig bouwhistorische kennis aanwezig. En juist deze panden vormen het overgrote deel van de collectie gebouwd erfgoed van Amersfoort. Eigenlijk kennen we onze collectie niet zo goed. Bovendien komen tijdens de verbouwing of renovatie zelf vaak nog allerhande bouwhistorische sporen en elementen aan het licht, die dan zelden nog worden onderzocht en gedocumenteerd. Een deel ervan eindigt zelfs ongezien in de sloopcontainer.

GEMEENTELIJKE BOUWHISTORICUS

Om vergelijkbare redenen kozen steeds meer gemeenten ervoor om ook buiten vergunningstrajecten systematisch bouwhistorisch onderzoek uit te voeren. Niet alleen grote monumentengemeenten als Amsterdam, Utrecht en Leeuwarden, maar ook kleinere als Monnickendam, Gouda en Alkmaar, hebben hiervoor al jaren één of meerdere bouwhistorici in vaste dienst.

Een in ongebruikt geraakte, gemetselde broodoven (links) in een oude, lege kelder aan de Langestraat.

OUDER DAN GEDACHT

In de 19e eeuw bijvoorbeeld, hebben veel panden in Amersfoort een nieuwe, modieuze voorgevel gekregen. Soms heeft men daarbij het achterliggende bouwwerk ongemoeid gelaten. Het is dan ook niet ongevoel dat in een jong ogend pand (vanwege de gevel) een middeleeuws houtskelet of stenen kern wordt aangetroffen. Ook kelders vertellen vaak een ander verhaal dan de bovenliggende bebouwing: bij nieuwbouw behield men wel eens de oude kelders die nu, als relict van voorafgaande bouw, vol aanwijzingen zitten over wijzigingen in perceleering, gevellijn en gebruik.

BOUWHISTORISCH ONDERZOEK

In Amersfoort vindt bouwhistorisch onderzoek - net als bij veel andere gemeenten - vrijwel uitsluitend plaats naar aanleiding van vergunningaanvragen. En dan voornamelijk bij panden met een beschermde status. Via zo'n ver-

Resten van een
17^e-eeuwse keuken-
schouw achter
een voorzetwand
(Bloemendalsestraat).

AMERSFOORT

Amersfoort – erfgoedstad bij uitstek – maakt vreemd genoeg geen deel uit van deze groep. Slechts tussen 2002 en 2007 heeft Amersfoort even een eigen bouw-historicus gehad: Albert van Engelenhoven. In de vijf jaar dat hij werkzaam was bij de gemeente Amersfoort, heeft hij een groot aantal panden bezocht en onderzocht en de resultaten daarvan in een reeks artikelen en boeken gepubliceerd. Ondanks dat Van Engelenhoven de meerwaarde van een eigen bouwhistoricus veelvuldig heeft aangetoond, is de functie daarna niet meer ingevuld. Amersfoort heeft het sindsdien – ondanks aandringen vanuit erfgoedinstellingen en erfgoedmedewerkers binnen de gemeente – zonder bouwhistoricus moeten doen. Maar met de vaststelling van het *Omgevingsprogramma Erfgoed* op 16 juni 2026 is daar verandering in gekomen. Eindelijk heeft bouwhistorie weer een vaste plaats binnen de gemeente. Niet meteen door formatie-uitbreiding, maar – als tussenoplossing – door bouwhistorie onderdeel te maken van het archeologisch werkveld.

ARCHEOLOGISCHE TAAK

Bouwhistorie heeft namelijk een groot raakvlak met archeologie: waar de archeoloog de geschiedenis van de stad onder de grond onderzoekt, leest de bouw-historicus diezelfde geschiedenis af aan de gebouwen boven de grond. Beide gebruiken vergelijkbare onderzoeksmethoden, zoals dateren op basis van bouw-

materialen, constructietechnieken, stratigrafie en bouw-naden. Het Centrum voor Archeologie van de gemeente Amersfoort is dan ook bij uitstek het team dat onderzoek en documentatie van bovengrondse gebouwen in Amersfoort op zich kan nemen. Eén archeoloog heeft de opleiding tot bouwhistoricus inmiddels afgerond, een tweede is onlangs gestart met de opleiding.

STAP VOOR STAP

Een essentiële eerste stap is om alle bouwhistorische onderzoeken en waarnemingen die tot op heden zijn gedaan te verzamelen, te inventariseren en in één systeem onder te brengen, ontsloten middels een kaart. Hierbij zullen de archeologen nauw met de monumenten-zorgers gaan samenwerken. Door vanaf nu ook komende onderzoeken en waarnemingen in het systeem op te nemen, beschikken ze aldoo over de meest actuele stand van zaken. En met de kennis over waar in de stad specifieke bouwhistorische waarden zijn aangetroffen, kunnen ook uitspraken worden gedaan over waar ze nog meer zullen voorkomen. Feitelijk ontstaat zo een *Bouwhisto-rische Waarde- en Verwachtingenkaart*.

VRAGEN

Met zicht op alles wat we al weten rond de bouwgeschie-denissen van Amersfoort, tekent zich ook af wat we allemaal nog niet weten. *Welke balkconstructies waren in Amers-foort gebruikelijk, en wanneer? Welke types funderingen komen hier voor en in welke tijd? Past de ontwikkeling in een regionaal en/of nationaal beeld? Bestaat er eigenlijk iets als typisch Amersfoortse bouw?* Door wat we willen weten als onderzoeksvragen te formuleren, ontstaat een leidraad voor toekomstig bouwhistorisch onderzoek in Amersfoort: een *Lokale Onderzoeksagenda Bouwhistorie*.

Geschilderde initiaal
'I.V.S.' en jaartal
'1801' op een balk in
de kapconstructie,
het bouwjaar van
een huis aan de
Zuidsingel. Vondt
van de huiseigenaar.

PUBLIEK

Er is bij het publiek ook duidelijk een behoefte aan erf-goodeducatie en aan verhalen en uitleg over wat er in de stad te zien is. Door bouwhistorie bij archeologie onder te brengen wordt niet alleen de logische verbinding gelegd tussen bovengronds en ondergronds erfgoed; Amersfoort benut zo ook de kracht van samenhang: één team dat het complete verhaal kan vertellen, van kelder tot kap. ●

Timo d'Hollosy is
archeoloog en bouw-
historicus en werk-
zaam bij het Centrum
voor Archeologie.

WERD DAAR HET LOOFHUTTENFEEST GEVIERD?

Op het dak van de Cohen-huizen

In Amersfoort doet al enige tijd het verhaal de ronde dat op de daken van het Huis met de Paarse Ruitjes aan de Zuidsingel en van het Oude Stadhuis aan de Westsingel het Joodse Loofhuttenfeest gevierd kon worden. Daar kunnen nu vraagtekens bij worden gezet.

door JAN NIESSEN

Beide neoclassicistische huizen zouden een speciaal geconstrueerd dak hebben om het Joodse feest daar buiten te kunnen vieren. De laat-18^e-eeuwse huizen zijn ongetwijfeld gebouwd naar ontwerp van dezelfde, onbekend gebleven architect. Het Huis met de Paarse Ruitjes aan de Zuidsingel was van Benjamin Cohen. Zijn zoon Abraham bezat aan de Zuidsingel het huis dat sinds jaar en dag het Oude Stadhuis wordt genoemd. Vader en zoon waren succesvolle zakenlieden en zeer betrokken bij Amersfoorts Joodse gemeenschap.

LOOFHUTTEN

De Cohens hebben ongetwijfeld het Joodse Loofhuttenfeest gevierd. Met dit feest wordt herdacht dat ver voor de christelijke jaartelling het Joodse volk een veertig jaar durende tocht maakte, van Egypte naar Israël, van slavernij naar vrijheid. Zwervend door de woestijn leefden de Israëlieten in hutten. Daarom wordt tijdens het zevendaagse feest gegeten en soms geslapen in een hut (*soeka*), waarvan het dak wordt gemaakt van takken met loof. Zo is er schaduw maar blijft de sterrenhemel toch zichtbaar en dat is volgens religieuze regels het belang-

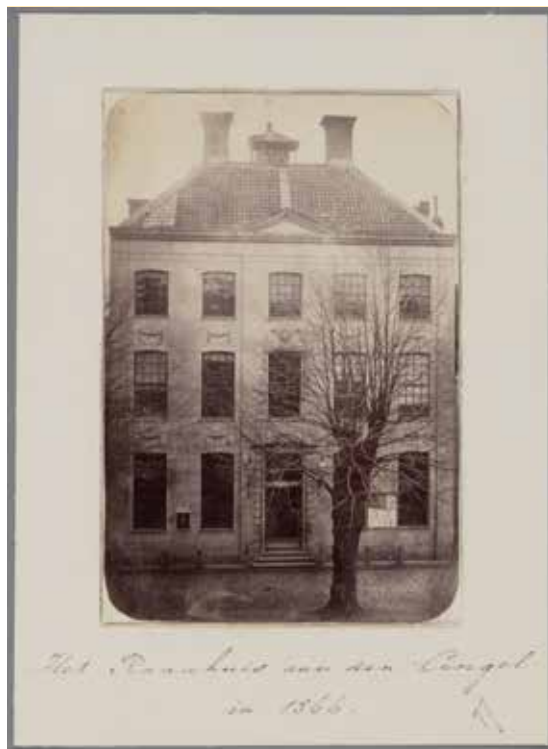
Het Stadhuis met een onbekende opbouw op het dak, 1866.

Loofhut op het dak van het Oude Stadhuis, 1999. Deze loofhut is meer dan honderd jaar oud en eigendom van de familie De Liever uit Nijkerk.

rijkste. Het feest wordt jaarlijks in het najaar gevierd als een vrolijk en gezellig oogstfeest met familie en vrienden.

ONTBREKENDE BRONNEN

Het is onduidelijk hoe in Amersfoort het verhaal is ontstaan dat voor het feest een soeka op het dak van de twee Cohen-huizen werd gezet. In oude documenten is er niets over te vinden. Mogelijk komt het verhaal van Nechama Mayer-Hirsch, eind vorige eeuw de chroni-

ARCHIEF EEMLAND

RAADSELACHTIG

Raadselachtig is deze foto uit 1866 waar een bouwwerk op het dak van het toenmalige Stadhuis lijkt te staan. Maar dit kan nooit een loofhut zijn geweest, want Abraham had zijn huis al in 1804 verkocht en het was al tijden als stadhuis in gebruik. Mogelijk diende de opbouw als extra opslagruimte.

BUREAU MONUMENTENZORG GEMEENTE AMERSFOORT/ARCHIEF EEMLAND

queur van het Joodse leven in Amersfoort. Mogelijk is het daarom dat in 1999 ter gelegenheid van Open Monumentendag, in overleg met de Joodse Gemeente, een soeka op het dak van het Oude Stadhuis werd neergezet. Waarom en met welke uitleg valt niet meer te achterhalen. Waarschijnlijk is sindsdien wat al te makkelijk verwezen naar wat geacht werd traditie te zijn.

WESTSINGEL: PLAT DAK

Abrahams huis aan de Westsingel heeft inderdaad een plat dak waar een soeka zou kunnen staan. De plek biedt een mooi uitzicht. Maar de vraag is of het ook praktisch was om daar het Loofhuttenfeest met een gezelschap te vieren. Eten en drinken moeten van beneden naar boven worden gebracht via trappen en een luik. Zo'n gang kan van bedienend personeel wel worden verlangd, maar voor gasten ligt dat anders. Cohens familie en vrienden behoorden tot de notabelen van de stad en het is maar zeer de vraag of de gastheer hen over de zolder en door een luik het dak op liet klimmen. De trap naar boven is weliswaar bijzonder fraai – dat wordt wel als argument aangevoerd dat het feest op het dak werd gevierd – maar loopt niet door tot aan de toegang naar het dak. Op het laatst lijkt deze zelfs meer op een dienstrap. Ook bij Benjamins huis aan de Zuidsingel zullen gasten het dak moeten bereiken via de zolder, een plek die je als gastheer bij voorkeur niet laat zien.

ZUIDSINGEL: VERDIEPT DAK

Het dak van Benjamins huis aan de Zuidsingel is een ander soort plat dak, namelijk een verdiept vlak binnen een rondlopend zadeldak. Was dit dan de plek waar een (beperkte) loofhut kon worden geplaatst of gemaakt? Jordanus Hoorn lijkt in 1784 op het dak een terras met een balustrade te tekenen. Was hier een tijdelijke stelling gebouwd om boven het dak uit te kunnen kijken? In elk

Achterzijde van het Huis met de Paarse Ruitjes aan de Zuidsingel; op het dak een uitkijkpunt met een balustrade. Tekening Jordanus Hoorn, 1784.

MUSEUM BOIJMANS VAN BEUNINGEN ROTTERDAM

geval geen spoor van een soeka. Voornamelijk neoclassicistische huizen met een plat dak zoals die van de Cohens zijn in de tweede helft van de 18^e eeuw wel vaker gebouwd. Een plat of verdiept dak is immers handig voor het onderhoud en voor drogen van de was. Een dak bedoeld om een loofhut op te plaatsen is bouwhistorisch geheel onbekend: er zijn geen voorbeelden van. Het dak van de Cohen-huizen een *loofhuttendak* te noemen, zou dan ook duiden op een Amersfoorts unicum.

ANDER VERHAAL

Benjamin en Abraham zullen in Amersfoort het Loofhuttenfeest in stijl en met veel gasten hebben gevierd, zoals zij dat aan hun stand verplicht waren. Een geschikte plek voor de soeka kan de tuin zijn geweest. Beide huizen hadden immers een grote tuin; zo liep Abrahams tuin tot aan de Hellestraat. Bij slecht weer zullen zij zijn uitgeweken naar de feestzaal op de eerste verdieping van hun huis. Een soeka op een speciaal loofhuttendak lijkt dan ook een onwaarschijnlijk verhaal. ●

Het verdiepte dak van het Huis met de Paarse Ruitjes aan de Zuidsingel.

Jan Niessen is stadgids bij het Gilde. Met dank aan Timo d' Hollosy, Sandra Hovens, Daniel Metz en Rob de Spa.

TIMO D'HOLLOSY

De huizen van juffrouw Sturkenboom

Dat een 24-jarige vrouw in de jaren dertig opdracht gaf om 22 woningen te bouwen, was uitzonderlijk. Toch gebeurde het in de Amersfoortse Bloemenbuurt (Soesterkwartier), waar de meeste huizen gebouwd werden door woningbouwverenigingen voor werknemers van de Wagenwerkplaats. Veertig jaar lang verhuurde Truus Sturkenboom haar huizen; in de jaren zeventig werden ze verkocht.

door MONIQUE HOEKSTRA

Op 24-jarige leeftijd koopt de Utrechtse Truus (Geertuida) Sturkenboom (geboren 1907) grond aan in de Primulastraat en Goudsbloemstraat. Haar verloofde Jan van den Heiligenberg, ook uit Utrecht, heeft samen met zijn broers een aannemersbedrijf en bouwt hier 22 woningen.

FAMILIEARCHIEF VAN DEN HEILIGENBERG

Truus Sturkenboom,
ca. 28 jaar.

in aandelen en obligaties. Dit houdt ze keurig bij in een aantekenboekje.

Voor de aankoop van de grond in de Primulastraat en Goudsbloemstraat en de bouw van de huizen heeft ze een hypotheek afgesloten. De huur die ze int van de bewoners brengt ze naar de bank *Vlaer & Kol* op de Oudegracht in Utrecht (tegenwoordig horecagelegenheden *Winkel van Sinkel*).

Haar verloofde Jan van den Heiligenberg is zoon van een aannemer. Samen met zijn twee broers zet hij in eerste instantie het bedrijf van hun vader voort. Na zijn huwelijk met Truus in 1937 starten ze, met financiële steun van de familie Sturkenboom, een zaak in huishoudelijke, luxe en religieuze artikelen aan de Leidseweg in Utrecht.

VOOR DE BOUW

In 1931 wordt door Gebr. Van den Heiligenberg een aanvraag gedaan voor een bouwvergunning voor twee

ONDERNEMENDE VROUW

Het is opmerkelijk dat een jonge vrouw grond aankoopt en huizen laat bouwen. In die tijd mochten getrouwde vrouwen juridisch niet zelfstandig handelen; zij werden handelingsonbekwaam geacht. Truus is op dat moment verloofd, maar nog niet getrouwd.

Ze komt uit een ondernemende Utrechtse familie. Op haar achttiende is ze hoedenmodiste en krijgt al jong de leiding over het atelier. Ze had graag willen doorleren. Op latere leeftijd houdt ze zich bezig met beleggen

Trouwfoto van Jan
van den Heiligenberg
en Truus Sturken-
boom, 1937.

FAMILIEARCHIEF VAN DEN HEILIGENBERG

blokken van elf woningen aan de Primulastraat 40 tot en met 60 en de Goudsbloemstraat 3 tot en met 23. Op 4 september van dat jaar geeft de gemeente die bouwvergunning af. De bouwkosten worden geraamd op f 88.000. De huizen zijn ontworpen door architect Joop Blom. Hij krijgt veel opdrachten van de gemeente Amersfoort. Eén van zijn topstukken is het *Grand Théâtre* aan de Snouckaertlaan (tegenwoordig de VUE-bioscoop).

Joop Blom ontwerpt woningen in de typische jaren dertig-stijl. Dit zien we ook terug in de Primulastraat en Goudsbloemstraat. De daken worden voorzien van *Hollandsche pannen*. Deze dakpannen hebben een kenmerkend S-vormig profiel en geven een herkenbare historische uitstraling op Nederlandse daken. Ook is er bij elke woning in de voordeur en ernaast een glas-in-lood raam aangebracht.

Blauwdruk van het originele ontwerp van Joop Blom voor de Primulastraat en de Goudsbloemstraat.

ARCHIEF EEMLAND

DE BOUW

Nadat de vergunning in september 1931 is verleend, wordt gestart met de bouw van de woningen. De Goudsbloemstraat is als eerste aan de beurt, de bouw is begin 1932 klaar. De woningen moeten nu goedgekeurd worden door Bouw- en Woningtoezicht. Op 8 februari 1932 stuurt de inspecteur van Bouw- en Woningtoezicht een brief aan de Gebr. Van den Heiligenberg in Utrecht. Hij heeft de inmiddels gebouwde woningen aan de Goudsbloemstraat gecontroleerd en is daar bepaald niet over te spreken. Hij schrijft: *'t Spijt mij zeer, dat ik dit moet zeggen, doch het is meer dan erg zoo ruw en slordig deze zijn afgewerkt. 't Cachet der woningen gaat daardoor dan ook volkomen teloor.* Hij voegt daar nog aan toe: *Men is dat in Amersfoort niet gewend.*

Vervolgens komt er een opsomming van de gebreken. Dit heeft blijkbaar niet het gewenste effect. Negen maanden later stuurt de bewoner van Goudsbloemstraat 21 een brief aan de krant. Daaruit blijkt dat veel gebreken nog steeds niet zijn verholpen. De inspecteur van Bouw- en Woningtoezicht bezoekt daarom de woning, samen met wethouder Noordewier. De Gebr. Van den Heiligenberg krijgen opnieuw een brief waarin hen gesommeerd wordt de gebreken te verhelpen.

De inspecteur is erg ontevreden over de afwerking van de woningen. Hij schrijft: *Van deze gelegenheid maak ik*

Kiekje uit het familiearchief van de Primulastraat 40-60, jaren 30.

tevens gebruik u nogmaals mijn ernstig misnoegen te kennen te geven over de meer dan slordige wijze waarop deze woningen in het algemeen zijn afgewerkt. Dit is te meer te betreuren, doordat vooral de laatste jaren het peil der woningen ten zeerste is verhoogd, en de uwe in vergelijking, daarmede een zeer pover figuur maken.

Behalve over de afwerking is er ook veel discussie over de voorgevel. In opdracht van de Gebr. Van den Heiligenberg dient architect Joop Blom meerdere verzoeken in om de voorgevel te mogen wijzigen. In het uiteindelijke ontwerp zien we dan ook twee puntaken, waar in de originele blauwdruk slechts één puntdak is getekend.

Na vele discussies wordt toch een ontwerp goedgekeurd. De woningen aan de Goudsbloemstraat zijn dan echter al gebouwd. Dit rijtje heeft slechts één puntdak in het midden, in de Primulastraat zijn dat er twee. Deze woningen worden uiteindelijk in 1933 gebouwd, twee jaar na die in de Goudsbloemstraat. Opmerkelijk is dat de grond in de Primulastraat pas in september 1933 aangekocht wordt van de gemeente. De bouw is dan al in volle gang.

FAMILIEARCHIEF VAN DEN HEILIGENBERG

VERKOOP

Truus van den Heiligenberg-Sturkenboom houdt de woningen in de Primulastraat en Goudsbloemstraat tientallen jaren aan. Na de Tweede Wereldoorlog neemt het aantal particulier verhuurde woningen gestaag af. Veel verhuurders verkopen hun woningen. Als aan het einde van de jaren zestig de kosten niet meer opwegen tegen de baten, besluit ook Truus haar huizen te verkopen.

HUIDIGE SITUATIE

De koopwoningen aan de Primulastraat en Goudsbloemstraat staan in een deel van de wijk dat voornamelijk uit huurhuizen bestaat. In de decennia na Truus' verkoop volgen er tal van verbouwingen. Schuren worden gebouwd, dakkappen verbreed en uitbouwen gerealiseerd. Toch behouden de woningen hun typische jaren dertig-uitstraling. Ondanks een slechte start met vele gebreken, zijn het – nog steeds – zeer gewilde woningen.

De volledige publicatie is in te zien bij Archief Eemland (D5957). ●

Monique Hoekstra schrijft over lokale en familiegeschiedenis.

Nieuwe aandacht voor stadsarchitect Bart Linssen

Tijdens de Open Monumentendagen 2026 verschijnt de monografie *Bart Linssen (1915-1971)*. Deze publicatie werpt nieuw licht op het leven en werk van deze voor Amersfoort belangrijke, maar nog weinig bekende stadsarchitect. Wie was hij en wat betekende hij voor Amersfoort?

door MAX CRAMER

COLLECTIE FAMILIE LINSSSEN

Bart Linssen, jaren zestig (AI-ingekleurd).

Lambertus Jacobus (Bart) Linssen wordt op 29 juli 1915 in Utrecht geboren, in een arbeiderswijk die op warme dagen door de stank van rottend vlees wordt geteisterd. Deze alles overheersende geur is afkomstig van de nabijgelegen *Benenkluif*, een fabriek voor beenderproducten.

ERVARING EN CONTACTEN

Na een timmermansopleiding aan de Utrechtse Nijverheidsschool doet Linssen overdag ervaring op bij het aannemingsbedrijf van de gebroeders Godijn in Zeist. 's Avonds volgt hij onderwijs bij de RK Jeugdcentrale, waar hij ook onderricht krijgt in muziek en dans. Bij de bouw van de werkgemeenschap voor kunstenaars *Elckerlyc* in Lage Vuursche leert hij eind jaren dertig de toonaangevende architect H.Th. Wijdeveld kennen; dat leidde tot een levenslange vriendschap. Na een korte tijd bij Sybold van Ravesteyn in Rotterdam te hebben gewerkt, voltooit Linssen in 1948 zijn opleiding aan de Academie voor Bouwkunst (AvB) in Amsterdam. Hier is hij bevriend geraakt met de architect Albert van Overhagen (1919-1991).

Samen met het bureau van Van Overhagen ontwerpt Linssen begin jaren vijftig enkele Utrechtse projecten.

Het is een leerzame tijd, waarin hij ook het kunstenaars-echtpaar Pieter Bogaerts en Romualda van Stolk ontmoet; zij maakten voor een complex aan de Stadionlaan mozaïekreliëfs. Ook dit contact mondt uit in een jarenlange vriendschap en samenwerking.

In die jaren werkt Linssen bij de Rotterdamse Dienst van Volkshuisvesting. Hier krijgt hij alle kans zich in de aspecten van de volkshuisvesting te verdiepen. Bij zijn ontwerpen voor flatwoningen aan de Van Adrichemweg maakt de keramist Luigi de Lerma een aantal keramische kunstwerken. In 1955 wordt Linssen als secretaris van de Utrechtse Schoonheidscommissie benoemd en neemt hij afscheid van Rotterdam.

AMERSFOORT

Al een jaar later wordt Linssen, na het vertrek van David Zuiderhoek, als stadsarchitect in Amersfoort aangesteld. Hier ontwerpt hij zo'n 140 projecten. Het meest in het oog springt het GG en GD-gebouw (Gemeentelijk Geneeskundige en Gezondheids Dienst) uit 1964 aan de Zonnehof. Aan de robuuste betonnen gevels, noodgedwongen voortkomend uit beperkte financiële middelen, geeft hij een zachtaardig karakter door de structuur van de houten bekisting in het beton zichtbaar te houden. Bronzen profielen verbinden de diep teruggelegen ramenreeksen.

Het gebouw van de GG en GD, Zonnehof, 1990.

ROELAND DE BRUYN / ARCHIEF EEMLAND

Door toepassing van het matenstelsel van het plastische getal (lees hierover onder het kopje BOSSCHE SCHOOL) ontstaat een evenwichtig, harmonieus gebouw, dat een rustige achtergrond vormt voor het tentoonstellingspaviljoen van Gerrit Rietveld.

In 2016 wordt het gebouw op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst, waarna een geslaagde herbestemming kan plaatsvinden.

Voormalig gebouw van de GG en GD, Zonnehof, na herbestemming als woningen.

Daarnaast realiseert Linssen een aantal fraai in het groen gelegen woningbouwcomplexen, waarvan Berg-Zuid een goed voorbeeld is. Landelijk maakt Linssen indruk met het ontwerpen van twee innovatieve sporthallen. Ook is hij goed thuis in scholenbouw, waarvoor hij in Amersfoort maar liefst vier verschillende bouwtypen realiseert. Ook de brandweerkazerne maakt door zijn Bossche School uiterlijk indruk op de voorbijgangers.

BOSSCHE SCHOOL

Op aanraden van architect en leermeester M.J. Granpré Molière (1883-1972) volgt Linssen begin jaren vijftig in Den Bosch de cursus van architect Dom Hans van der Laan (1904-1991). Hier raakt Linssen in de ban van Van der Laans zoektocht naar een universele architectuur. Van der Laan is van mening dat de *Gulden Snede* onvoldoende mogelijkheden biedt voor een driedimensionaal ontwerp. Daarom ontwikkelt Van der Laan, deels proefondervindelijk, een nieuw matenstelsel, het zogenoemde *plastische getal*. Door de toepassing van een samenhangende reeks verhoudingen wordt een grote harmonie bereikt. Vanaf die tijd draagt Linssen altijd een schema, ook wel spoorboekje genoemd, bij zich. Gebouwen, meubilair en zelfs het kruis van de RK begraafplaats *Maranatha* worden aan de hand van dit verhoudingschema ontworpen.

DOCENT

Na voltooiing van zijn studie aan de AvB wordt Linssen door deze instelling als docent benoemd. Met gedrevenheid, trouw en vol overgave begeleidt hij tussen 1948 en 1970 zijn studenten bij het maken van hun studietoelagen en ontwerp opdrachten. Eenzelfde betrekking krijgt hij in diezelfde jaren ook aan de opleiding van de Katholieke Leergangen in Tilburg.

KUNST

Al tijdens zijn opleiding onderhoudt Linssen nauw contact met beeldend kunstenaars. Hij is van mening dat een gebouw ruimte biedt aan drie kunstwerken: één aan de gevel, één binnen en één in de openbare ruimte. Burgemeester Molendijk is onder de indruk van Linssens kennis op dit terrein en ziet daardoor mogelijkheden het Amersfoortse kunstklimaat een enorme impuls te geven. Een bijzondere plaats is er hier voor het echtpaar Pieter Bogaerts en Romualda van Stolk. Zij realiseren een aantal baksteenreliefs in Amersfoort, waaronder dat van de godin Iris in de oostelijke tunnelwand van de Amsterdamseweg.

De godin Iris in baksteenrelief in de tunnelwand van de Amsterdamseweg, door Pieter Bogaerts en Romualda van Stolk.

BETEKENIS

Linssen heeft, zoals vermeld, in Amersfoort maar ook daarbuiten een aantal bijzondere gebouwen gerealiseerd die nu op de gemeentelijke monumentenlijst staan. Daarnaast heeft hij de *Bossche School*-architectuur naar Amersfoort gebracht; hij heeft het daarbij behorende matenstelsel van het plastische getal nauwgezet in zijn ontwerpen toegepast. Door de consequente toepassing van dit matenstelsel stralen de gevels harmonie uit met zo'n vanzelfsprekendheid dat het lijkt of ze er altijd hebben gestaan. Maar misschien het meest verrassend is zijn niet aflatende inzet voor het Amersfoortse kunstleven. Tijdens Linssens ambtsperiode wordt de stad met ten minste vijftig kunstwerken verrijkt.

Voor een aantal spraakmakende projecten komt de herwaarderung te laat. Bij de inventarisatie van Post65 – periode 1965-1980 – zouden deze gebouwen hoog hebben gescoord. Des te meer reden om nu met de bewaard gebleven projecten zorgvuldig om te gaan. ●

Architectuur-historicus Max Cramer was van 1982 tot zijn pensionering in 2020 werkzaam bij het gemeentelijk bureau Monumentenzorg Amersfoort.

Op zaterdag 12 september 2026 is de presentatie van het boek *Bart Linssen (1915-1971) – Een gevoelsmens in een ambtelijke omgeving* in de Raadzaal van het Stadhuis. Gratis tickets via www.ondamersfoort.nl. Zie ook BOEKEN p.23.

(Her)waardering van Amersfoortse hofjes

Het hofje van *Armen de Poth* is onder Amersfoorters welbekend, zo ook het *Dreyershofje*. Maar dat de stad wel vijftig hofjes telt weten niet veel mensen. Wat valt er te leren van deze vorm van collectief wonen en welke kansen biedt het in de huidige tijd? FASadE (Amersfoorts forum voor architectuur, stedenbouw en landschap) zocht het uit en brengt een nieuwe architectuurkaart uit: de Hofjeskaart van Amersfoort.

door IRENE EDZES

In een land met een woon- én een zorgcrisis is de *hofwoning* misschien wel een deel van de oplossing. Als concept is het hofje kansrijk in steden met vernieuwings- en verdichtingsopgaven: een hofje biedt geborgenheid, rust en groen in een groter geheel. De vraag naar *knarrenhofjes* overstijgt het aanbod ruimschoots. Wat valt te leren van bestaande hofjes? Wat delen de bewoners en hoe hecht is de gemeenschap? Maar allereerst: wat verstaan we onder een hofje?

BEPROEFDE TYPOLOGIE

De oudste hofjes, zoals *Armen de Poth* (vanaf 15^e eeuw), voorzagen in huisvesting en zorg voor ouderen. Vooral in de 17^e eeuw komen liefdadigheidshofjes veel voor, maar ook daarna duikt de hofjestypologie steeds opnieuw op als antwoord op een woonopgave. Zo zijn aan het begin van de 20^e eeuw hofjes gesticht om arbeiders te huisvesten. In de jaren zeventig en tachtig is de woonhof ingezet om de bestaande stad te verdichten met sociale woningbouw. Als Amersfoort in de jaren tachtig wordt aangewezen als groeistad, breidt de stad in de daaropvolgende decennia flink uit. In wijken zoals Kattenbroek, Nieuwland en Vathorst vind je tal van hofjes. De Laan der Hoven heeft in het ontwerp voor Kattenbroek een centrale rol. Al dan niet overdekte hofjes bieden hier plaats aan uiteenlopende (groepen) bewoners. Opvallend is dat ook voor het duurdere, particuliere segment in de 21^e eeuw wordt teruggegrepen op het principe van de gedeelde hof. Al dan niet geschaalde villa's groeperen zich om een gezamenlijke groene hof in projecten als de *Galvanihof* aan de Leusderweg of *Bos Uytterlinde* aan Utrechtseweg.

JONG EN OUD

De behoefte aan collectief wonen is niet aan leeftijd gebonden. *Centraal Wonen* is een woonvorm waarbij meerdere generaties samen wonen en de eigen privacy gewaarborgd blijft. Bewoners in verschillende woningen delen naast een hof of tuin ook gemeenschappelijke voorzieningen met elkaar. Deze vorm van samenwonen is in de jaren zeventig overgewaaid vanuit Denemarken naar Nederland. In Amersfoort kennen we bijvoorbeeld *Het Hallehuis* (1976-1984) en *Hof der Toekomst* (1992), waar bewoners voorzieningen delen als een woonkeuken, logeerkamers en wasruimtes. Het concept is duurzaam gebleken. Misschien draagt hieraan bij dat

Toegangspoort van
het Dreyershofje.

HOFJESRECEPT

Voor hofjes gelden verschillende ruimtelijke kenmerken. De hofjes die FASadE selecteerde voor de architectuurkaart voldoen aan minstens vier kenmerken: collectieve voorzieningen, voordeuren aan de hof, minimaal drie in samenhang ontworpen gevelwanden en een overgangsmoment tussen straat en hof.

Hof der Toekomst in Kattenbroek.

er bij beide genoemde projecten een ballotagecommissie toeziet op de toewijzing van woningen aan toekomstige bewoners. Je moet er wel echt voor in zijn om hier samen te wonen.

NIEUWE HOFJES – BESTAANDE GEBOUWEN

Ook in de bestaande woningvoorraad van rijwoningen en stadsblokken is ruimte te vinden voor collectieve woonvormen. *Atelier van Berlo* (atelier voor research en architectuur) onderzoekt de mogelijkheden hiervoor en initieert bijvoorbeeld *het hofje op hoogte*. Zo'n hofje kan worden gerealiseerd door een extra woonlaag toe te voegen aan een bestaand bouwblok. In kloosters en complexen met een campusachtige opzet, zoals zorgterreinen en kazernes komen binnenhoven veelvuldig voor. Met de transformatie van dit soort gebouwcomplexen naar plekken om te wonen kunnen deze hoven worden omgevormd. In Amersfoort speelt deze opgave bijvoorbeeld op zorglandgoed *Zon & Schild* en ook bij een kloostercomplex als het *Eemklooster (Onze Lieve Vrouwe ter Eem)*.

Tegelenhof in Vathorst.

VERKENNING

FASadE bezocht een reeks Amersfoortse hofjes en sprak met bewoners. Bij het waarderen van een hofje speelt de fysieke verschijningsvorm een rol. Een zorgvuldig ontworpen overgang van woning naar hof draagt sterk bij aan het hofjes-gevoel. Ook de overgang van straat naar hof is bij geslaagde hofjes nauwgezet ontworpen. Een poort of een versmalde toegang versterkt het gevoel dat een hof niet openbaar maar ook niet helemaal privé is. Het gemeenschapsgevoel wordt sterker als voorzieningen worden gedeeld, zeker als dit bijvoorbeeld een ruimte betreft waar gezamenlijk kan worden gekookt en gegeten. Een kleinere woning is minder problematisch als je ook gebruik kunt maken van een logeerkamer of een collectieve wasruimte. De plek van de auto heeft impact op het functioneren van een hof als gezamenlijke plek van ontmoeting. Op het moment dat geparkeerde auto's de hof domineren of een rijweg woningen scheidt van de hof is het hofjesgevoel snel verdwenen.

BEWONERS IN BEELD

In opdracht van FASadE maakte fotograaf Rufus de Vries een aantal portretten van Amersfoortse hofjesbewoners. In zijn werk staan sociale verbanden centraal. Uit de gesprekken die hij met bewoners voerde heeft hij teksten samengesteld. Foto's en teksten zijn vanaf 17 september a.s. te zien in de Mannenzaal (opgericht in 1536) tot einde van dit jaar. De link met deze plek is duidelijk: ook dit was ooit een vorm van collectief wonen voor mensen op leeftijd. In het gasthuis hadden in de 19^e eeuw oude mannen – en vrouwen – voor eigen gebruik niet meer ter beschikking dan een bedstede en een kist.

MAGAZINE

Het onderzoek naar hofjes levert FASadE meer materiaal op dan past op een architectuurkaart. Naast de Hofjeskaart wordt dan ook gewerkt aan een rijk geïllustreerd magazine. Hierin beschrijft onder andere stedenbouwkundige Johan Galjaard de ontwikkeling van woonhofjes en hoven uitgebreid. Met dit project wil FASadE bijdragen aan cultuurhistorische kennis van woongemeenschappen rond hofjes en hoven en laten zien wat de ruimtelijke typologie kan bijdragen aan de actuele woon- en zorgvraag. De Hofjeskaart is mede mogelijk gemaakt door het K.F. Heinfonds, het Cultuurfonds Utrecht, Stichting Armen de Poth en gemeente Amersfoort. De lancering vindt plaats op 17 september in de Mannenzaal en daarna is de kaart verkrijgbaar via fasade.nl, bij de VVV en in de museumshop van Museum Amersfoort. Het magazine is naar verwachting vanaf november 2026 verkrijgbaar via fasade.nl. ●

Irene Edzes is directeur/programmamaker van FASadE.

ER KAN MEER DAN JE DENKT

Monument verduurzamen

Veel monumentale panden in Amersfoort zijn al eeuwenoud en daarmee op hun eigen manier heel duurzaam. Helaas zijn ze vaak niet energiezuinig, waardoor verwarmen veel energie en geld kost. Het is daarom belangrijk om deze monumenten te verduurzamen, maar wel op een manier die past bij de historische waarde van de gebouwen en de omgeving.

**VOOR MONUMENTBEWONERS:
ADVIES OP OMD 12-13 SEPTEMBER**

Meer weten over het verduurzamen van een monument? Over beschikbare subsidie? Over advies aan huis? Of het verkennen van de toekomstige warmteoplossingen voor de buurt? Adviseurs van Gemeente Amersfoort helpen graag tijdens de Open Monumentendagen op zaterdag 12 september 9.30-17 uur en zondag 13 september 12-17 uur op het Stadhuisplein.

Vragen kunt u ook mailen naar:
duurzaammerfgoed@amersfoort.nl

woningen met een WOZ-waarde tot €504.000,-. Deze subsidie mag gecombineerd worden met andere subsidies. Een adviesgesprek aan huis en subsidie zijn aan te vragen via www.amersfoort.nl/subsidie-isolatie-monumentalewoningen

AARDGASVRIJ MET DE BUREN

Volgens landelijke klimaatafspraken moet heel Nederland in 2050 van het aardgas af zijn. Dit geldt ook voor monumentale panden. Is een woning goed geïsoleerd, dan kan die verwarmd worden met lage temperatuurverwarming. Een warmtepomp behoort dan tot de mogelijkheden. Maar veel monumentale panden zijn lastig te isoleren en warmtepompen zijn vaak moeilijk inpasbaar. Een warmtenet op hogere temperaturen kan in veel gevallen een uitkomst bieden. Maar zo'n warmtenet komt er alleen als voldoende pandeigenaren dat willen én het in de ondergrond past. In onze historische binnenstad is dat een enorme uitdaging. Woningeigenaren, bedrijven of andere organisaties kunnen ook zelf het initiatief nemen om een klein warmtenet te realiseren. Of om gezamenlijk onderzoek te doen naar kleinschalige buurtoplossingen, zoals een collectieve warmtepomp of warmte-koude opslag. Gemeente Amersfoort biedt hierbij ondersteuning aan. ●

door **MARIANNE NEVENS**

Verduurzamen kost geld. Ook al kan een deel worden terugverdiend doordat er minder energie wordt verbruikt. Verduurzamen van een monument kost vaak nog meer geld. Gelukkig zijn er allerlei subsidies beschikbaar waarmee een deel van de kosten kan worden gefinancierd. Een overzicht van die subsidies is te vinden op de website www.verbeterjehuis.nl/energiesubsidiewijzer

AMERSFOORT

Gemeente Amersfoort biedt alle eigenaar-bewoners van monumenten, beeldbepalende panden en panden in beschermd stadsgezicht een gratis advies aan huis aan. En isolatiesubsidie voor eigenaar-bewoners van

Marianne Nevens is werkzaam bij Gemeente Amersfoort als senior projectmanager warmtetransitie.

BEELDBEPALEND PAND

VERDUURZAMEN? HET KAN WEL!

Charlotte en Rogier kochten een beeldbepalend pand uit 1910 en besloten dat flink te verduurzamen. Om het binnenklimaat te verbeteren, hun energierekening te verlagen en zich voor te bereiden op een aardgasvrije toekomst. Een warmtescan door een vrijwilliger van Duurzaam Amersfoort-Zuid toonde de warmtelekken. Een adviseur van Gemeente Amersfoort dacht mee over te nemen maatregelen, subsidies en benodigde vergunningen. Want voor een beeldbepalend pand of woning in beschermd stadsgezicht gelden andere regels dan gebruikelijk.

Met hulp van vrienden, familie en professionals werden de volgende maatregelen uitgevoerd:

- Vacuümglas in woonkamer, werkkamer en hal; dat isoleert uitstekend en is mooi dun.
- Platte daken van keuken en serre geïsoleerd met PIR en nieuwe dakbedekking.
- Buitengevel aan steeg van binnenuit geïsoleerd met regelwerk waarop hoogwaardige isolatiefolies, wol, gipsplaat en stuukwerk.
- Voorgevel van binnenuit geïsoleerd rond ramen.
- Cellulosevlokken in lege ruimtes tussen plafonds en verdiepingvloeren.
- Brievenbus in de voordeur verwijderd en dichtgezet. Deur kreeg nieuwe tochtprofielen.
- Thermostaatkranen op radiatoren gemonteerd.
- Keukenafzuiging vervangen door recirculatie koolstoffilter.
- Gasfornuis vervangen door inductieplaat.
- Gordijnen in woonkamer vervangen door isolerende honingraat plissé gordijnen.

Op het wensenlijstje van Charlotte en Rogier staan nog een nieuwe achterpui met HR++-beglazing, lagetemperatuur-convectoren en een decentrale ventilatie-unit in de woonruimte. Uiteindelijk willen zij graag van het aardgas af met een warmtepomp en zonnepanelen. Maar daar moet nog wel even voor gespaard worden.

C. SCHIEBROEK

De voorgevel van binnenuit geïsoleerd met isolatiemateriaal rond de ramen.

ISOLATIEPLANNEN VOOR MUURHUIZEN

De eigenaren van vijftien muurhuizen vroegen Gemeente Amersfoort om hulp bij het verduurzamen van hun panden. Gemeente Amersfoort nam een erfgoedarchitect in de arm, die in samenspraak met de eigenaren per pand een isolatiepakket samenstelde. Ieder muurhuis is uniek. En zelfs binnen één pand bleken verschillende oplossingen nodig voor bijvoorbeeld het vervangen van beglazing. De meeste muurhuizen zijn Rijksmonument. Om te zorgen dat die op de juiste wijze geïsoleerd worden, is ook voor isoleren een omgevingsvergunning nodig. De erfgoedarchitect helpt eigenaren die komende jaren gaan isoleren bij het aanvragen van die vergunning.

SIMON LAMME

AARDGASVRIJE OPLOSSINGEN VOOR BUURT FLEHITE

Het pand van Museum Amersfoort (voorheen Museum Flehite) is eigendom van Gemeente Amersfoort. De gemeente laat het pand verduurzamen en onderzoekt daarbij aardgasvrije warmteoplossingen. Het museum kan in de toekomst individueel verwarmd worden. Maar misschien kan er ook warmte en koude uitgewisseld worden met panden in de directe omgeving. Voor zo'n collectieve oplossing is deelname van voldoende pandeigenaren uit de buurt nodig.

Gemeente Amersfoort heeft *Syntraal* gevraagd om de kansrijke aardgasvrije warmteoplossingen voor de buurt in kaart te brengen. Daarbij is gekeken naar zowel individuele, als collectieve oplossingen. De resultaten van het onderzoek zijn begin juli gedeeld met de buurt. Tijdens die bijeenkomst zijn ook de mogelijke vervolgstappen en ondersteuning vanuit de gemeente besproken. Uiteindelijk bepalen pandeigenaren zelf wanneer en hoe zij van het aardgas afgaan. Vanwege een overvol elektriciteitsnet in onze regio zijn veel oplossingen komende jaren nog niet uitvoerbaar. Maar het is verstandig om vroeg te starten met dit soort onderzoeken.

SIMON LAMME

Nieuwe naam, oude spullen

Afgelopen juli opende Museum Amersfoort zijn deuren; de naam Museum Flehite is verleden tijd. Vanaf die dag is ook *Amorfortia* te zien, de nieuwe vaste presentatie over de geschiedenis van de stad, waar de collectie van het museum centraal staat. Voorwerpen die jarenlang het daglicht niet zagen, vertellen nu samen verhalen van de stad Amersfoort.

door GUUS HOLDIJK en DORINE MAAT

In *Amorfortia* reis je door de geschiedenis van Amersfoort. In de drie laatmiddeleeuwse muurhuizen, midden in de oude binnenstad, ontdek je hoe de stad door de jaren heen veranderde, maar altijd herkenbaar bleef.

VERHALEN

De route begint bij de bekende maquette, die nu is verhuisd naar de kelder. Hierop wordt de geschiedenis van Amersfoort geprojecteerd. Zo komen onder meer het graven van de grachten, de aanleg en de afbraak van de eerste stadsmuur, de ontploffing van de Onze-Lieve-Vrouwekerk en de komst van nieuwe Amersfoorters uit andere landen aan bod.

Hierna ontmoet je de inwoners van Amersfoort, uit het heden en verleden. Het zijn pelgrims, timmerlieden, kunstenaars, criminelen, gastarbeiders en wijkpedagogen; hun verhalen worden zichtbaar aan de hand van de objecten uit de collectie. Veel van deze voorwerpen zijn jarenlang in het depot opgeborgen geweest. Maar nu zijn zij gezamenlijk de vertellers van Amersfoortse verhalen.

PREHISTORISCHE URN

Met de urn begint het verhaal van de eerste bewoners van dit gebied én van het oude Museum Flehite. Lang voordat hier een stad was, leefden er al mensen. In het moerassige gebied van de rivier de Eem zochten zij hoge droge zandgronden op, op zandopduikingen of *horsten*, zoals bijvoorbeeld Schothorst en Hoogland. In de Bronstijd (4000-2800 jaar geleden) cremeerden zij hun doden en begroeven de urnen met de crematieresten in grafheuvels op de Utrechtse Heuvelrug.

Deze urn, met enkele andere, werd in 1878-1879 op de Leusderhei opgegraven door geïnteresseerde Amersfoortse hoogwaardigheidsbekleders. De vondsten maakten zoveel indruk dat zij een historische vereniging oprichtten, de Oudheidkundige Vereniging Flehite. De vondsten werden vanaf 1880 getoond in een eigen museum, Museum

Flehite, dat was gevestigd in een zaaltje naast het (nu Oude) Stadhuis aan de Westsingel. Tien jaar later verhuisde Museum Flehite naar de overzijde van de gracht, naar Breestraat 78, nu het middelste van de drie muurhuizen van Museum Amersfoort.

GEVELSTEEN BIERBROUWERIJ

De gevelsteen komt van brouwerij *Het Klaverblad* aan de Varkensmarkt, die voor het eerst wordt vermeld in 1596. In die late middeleeuwen telde de stad ongeveer honderd brouwerijen en brouwerijtjes. Amersfoorts bier had ook buiten de stad een goede naam en werd bijvoorbeeld naar Amsterdam geëxporteerd. Bier was dan ook een belangrijke factor voor de middeleeuwse bloei van Amersfoort. De bierbrouwerijen waren veelal kleine ambachtelijke bedrijfjes waar werk en wonen niet waren

gescheiden. Vrouwen werkten mee in het bedrijf en hielden het in stand na de dood van hun echtgenoot.

Dat was in de late middeleeuwen al zo, maar ook in 1813, toen Christina van Vierssen na de dood van haar man de eigenaresse werd van brouwerij *Het Klaverblad*. Zij was een door de stad Amersfoort gepatenteerde bierbrouweresse'. Toen Christina in 1817 de brouwerij wilde verkopen was Het Klaverblad *thans de eenigste binnen de stad Amersfoort gevestigde bierbrouwerij*, volgens een advertentie. In 1894 werd deze van oorsprong laat-middeleeuwse brouwerij gesloopt. Het fabrieksmerk Het Klaverblad werd later aangekocht door de Phoenix Brouwerij die het gebruikte als exportmerk.

LETERRAD (1840)

Lang heeft dit voorwerp in het museumdepot gelegen. Het letterrad is een ingenieuze *leesmachine* die omstreeks 1840 werd ontworpen door de Amersfoortse

Guus Holdijk en Dorine Maat zijn conservator bij Museum Amersfoort.

schoolmeester Fokke Yntes Kingma (1813-1883). Het letterrad bestaat uit drie verschillende schijven, waarmee allerlei woorden en woordcombinaties kunnen worden gemaakt. De binnenste schijf heeft medeklinkers, de middelste schijf klinkers en tweeklanken en de buitenste schijf weer medeklinkers. Door aan het rad te draaien leerden de kinderen allerlei woordjes. Kingma had van 1839 tot 1851 in Amersfoort een private lagere school voor kinderen uit *den beschaafden burgerstand*. Hij was een gedreven onderwijzer, die dicht bij zijn kinderen stond. Zijn school genoot landelijke bekendheid en trok veel leerlingen. Maar na twaalf jaar hield hij het in Amersfoort voor gezien en vestigde zich in Amsterdam, waar hij bekendheid zou krijgen als pionier van het onderwijs aan kinderen met leerproblemen.

HUWELIJKSPORTRET (1845)

Strakke pijpenkrullen, een bril op haar neus en een boek in haar hand. De twintigjarige Amsterdamse Philippa Dirks (geboren 1825) is zojuist, in 1845, mevrouw Roodhuijzen geworden; zij draagt op dit trouwportret een mooie jurk van donkerrode zijde. Witte trouwjurken werden pas in de loop van de 19^e eeuw mode.

Haar geluk duurde maar kort. Drie jaar na dit portret stierf ze, in 1848, kort na het verlies van haar tweede kind. Haar man hertrouwde met haar oudere zus; dat kwam in die tijd regelmatig voor. Uit dit huwelijk kwamen zeven kinderen, waaronder Anna en Eduard. Die verhuisden in 1910 vanuit Amsterdam naar Amersfoort. Beiden kinderloos schonken zij het portret, samen met afgebeelde trouwjapon, in 1916 aan Museum Flehite. Op de achterzijde van het schilderijtje staat de instructie dat dit portret *nimmer komt in handen van uitdragers, kooplieden e.d.*

Strikt genomen valt dit schilderij niet binnen het verzamelgebied van het museum: er is weinig Amersfoorts aan. Behalve dan dat de schenkers in Amersfoort woonden. Maar al tientallen jaren weet Philippa museummedewerkers te bekoren met haar uiterlijk en vol medelijden met haar tragische lot.

Dit is maar een greep uit de duizenden voorwerpen uit de museumcollectie die op een vernieuwende manier worden gepresenteerd in het nieuwe Museum Amersfoort. ●

Snee op snee

Steekincidenten waren in die tijd niet uitzonderlijk. Dat kwam onder andere doordat veel handwerkers dagelijks messen gebruikten, zoals boeren, schoenmakers, tabakswerkers, en slagers. Ze droegen die messen ook bij zich als ze niet aan het werk waren. Ook veel andere mensen hadden een mes op zak, want pas in de loop van de 18^e eeuw zou het gebruikelijk worden dat op een gedekte tafel mes en vork klaarliggen. Tot die tijd hadden velen een eigen mes bij zich, met een scherpe punt omdat het ook gebruikt werd als vork.

door ANNEMIEKE HOOGENBOOM

Het archief laat zien dat er rond 1700 in Amersfoort maandelijks steekincidenten waren. Een enkele keer, gemiddeld om het jaar, werd er iemand gedood, meestal met een steekwapen. Messen waren onder andere verkrijgbaar in een messenwinkel; Elsje Muller dreef zo'n winkel aan de Kamp bij de Kamperbinnenpoort. In 1726 kreeg ze bezoek van Reijnier Bartsen; hij kocht een mes bij haar en zei toen grimmig: *Ik sal eens sien off dit geen kartaat [goeds] sal doen*. Een paar uur later doodde hij met zijn nieuwe mes zijn baas, de tabakskweker Gerrit van Posthoorn.

MUSEUM AMERSFOORT

STADSARCHIEF AMSTERDAM

Een jongen op straat aangevallen door een slagersjongen met een hakmes, Amsterdam 1806. Tekening Christiaan Andriessen (1775-1846).

Kamperbinnenpoort, tekening Abraham de Haen, 1729. Vlakbij aan de Kamp was de messenwinkel van Elsje Muller.

Een tragisch slachtoffer (1759) was de twaalfjarige Johannes van Veerssen. Hij probeerde zich in de buurt van de Metgensbleek aan te sluiten bij drie leeftijdsgenoten. Maar die wilden dat niet want ze waren bang dat Johannes zou verklikken wat ze uitspookten. Uit ergernis stak een van hen Johannes met een knipmes in zijn been. Nadat hij in een nabijgelegen huis was verbonden zochten de jongens hem op. Ontzet zagen ze dat hij er slecht aan toe was: *Og, og wat is hij bleek*. De volgende dag overleed Johannes.

DRANK

Bij veel steekpartijen was alcohol in het spel, zoals op Randenbroek in 1657 tijdens een samenzijn direct na de uitvaart van Jacob van Campen, heer van Randenbroek. Een zekere Willem Reijers was daar ook, zwaar beschonken. Dienstmaagd Elsgen Jans zei dat hij zich kalm moest houden want *dat het geen bruijloft maer een*

KLEINE AANLEIDINGEN

Met zoveel messen onder handbereik kregen kleine aanleidingen gemakkelijk nare gevolgen. Een ruzie om een gevallen jas liep in 1644 in een herberg uit op vechten en messteken, *snee op snee*. Ook bij huiselijk geweld werden geregeld messen gebruikt. Geertje Dirks (1648) werd door haar man in haar gezicht en armen gesneden, met zoveel kracht dat het mes brak. Geertje zou volgens hem te veel met andere mannen omgaan.

begraeffenis was. Reijers was daar niet van gediend en viel haar aan met zijn mes.

DEGENS

Degens werden gedragen door aanzienlijke heren: het was een prestigieus accessoire, maar evengoed een gevaarlijk wapen. Dat bleek in 1718 tijdens een bruiloftsfeest van de lokale elite. In de loop van de avond sloeg de stemming om. Iemand riep: *Daar zijn degens uit!* Pieter Camerbeek, zoon van de burgemeester, en Richard Blotenburgh, lid van de gemeenteraad, vochten met degens een langlopend meningsverschil uit, waarbij Blotenburgh gewond raakte.

RIJSMUSEUM AMSTERDAM

Ook de vele soldaten die in stad gelegerd waren hadden degens, die ze niet alleen te velde gebruikten. In 1729 werd bijvoorbeeld een herbergier in de Breestraat door een soldaat met een degen doodgestoken, nota bene door de deur van de herberg heen.

CULTUUR VAN VECHTEN

Het gebruik van steekwapens was in die tijd zo algemeen dat steekincidenten vaak volgens vaste patronen verliepen. Zolang het mes of de degen in de schede was, was er niks aan de hand. Maar in alle verklaringen over steekpartijen noemen getuigen nadrukkelijk het moment waarop de agressor een *bloot mesch in zijn hant hadde*, zoals in de verklaring over die dron-

Knipmes met email heft, net als dat van Fijtje Dirkse, ca. 1750 - ca. 1800.

RIJSMUSEUM AMSTERDAM

Tweegevecht met de degen, prent 1798.

Annemieke Hoogenboom is gepensioneerd hoofddocent kunstgeschiedenis van de Universiteit Utrecht.

kenman op Randenbroek. Omstanders meldten ook vaak dat de dader intimiderend met het mes over de stenen schraapte, en het zo dus scherper maakte. Anna Cristina Craft (1696) maakte angstige uren mee toen in het holst van de nacht kerels scheldend op haar deur sloegen en met messen over de straat schraapten, *dat het vuer daar uijt sprongh*.

STRAFRECHT

We kennen deze incidenten uit getuigenverhoren, medische rapporten en verslagen van sporenonderzoek. Er zijn bijvoorbeeld uitgebreide beschrijvingen van het dode lichaam van karman Ellert Beerntsz die op de hoek van de Tweede Steeg en de Hogeweg in het wagenspoor lag. Naast hem lag een mes dat precies in de wonden paste.

De rechtbank deed ook gedetailleerd onderzoek naar de gruwelijke moord in 1732 door Fijtje Dirkse op de veertienjarige Lambertje van Overbeek, buiten de stad aan de Arnhemseweg. Zodoende hebben we een beeld van het moordwapen: een puntig knipmesje met een wit heft.

Fijtje Dirkse eindigde aan de galg, want haar daad was duidelijk moord. De meeste fatale steekincidenten werden beoordeeld als doodslag, waarop levenslange verbanning stond. Maar lang niet altijd was duidelijk wie de dader was. Vaak vluchtte die al voor het lichaam gevonden werd, wat in feite ook een soort verbanning was.

STEEDS MINDER

Vanaf ongeveer 1750 lijkt het aantal steekincidenten in Amersfoort af te nemen. Misschien heeft de introductie van het tafelmes daaraan bijgedragen. Cultuurhistorici denken dat meer in het algemeen de Europese samenlevingen in die tijd minder gewelddadig werden doordat de overheden de maatschappij strakker in de hand gingen houden. Dat dat nodig was is duidelijk, want de verstandige woorden van messenverkoopster Elsje Muller in 1726 waren niet afdoende: *Gij moet in uw kwaadheid niets doen. Want als de toorn over is, dan heeft den mens berouw.* ●

DE FASCINATIE VAN...

Sandra Hovens

adviseur monumentenzorg | restauratiearchitect – Gemeente Amersfoort

” Historische steden en de verhalen die gebouwen en plekken met zich meedragen fascineren mij. Hoe meer je daarvan weet, hoe fascinerender een stad wordt. Vooral stadsmuren spreken tot de verbeelding. In mijn vakanties bezoek ik bijna altijd wel een vestingstad.

Als kind raakte ik onder de indruk van de bouwtekeningen van een architect die bij mijn ouders over de vloer kwam. Op de middelbare school waren mijn favoriete vakken wiskunde en tekenen met kunstgeschiedenis, waarna ik Bouwkunde studeerde in Delft. Tijdens mijn studie ontdekte ik de restauratiearchitectuur. Je bent voortdurend aan het puzzelen: hoe geef je een historisch gebouw een nieuwe functie met behoud van de belangrijke historische waarden?

Een studieonderdeel was de analyse van een historische stad. Ik bestudeerde oude stadsplattegronden, onder andere (toeval?) de *Historische stedenatlas van Amersfoort*. Vooral de twee stadsmuren maakten indruk op mij. Dat je die eeuwen later nog zo duidelijk terugziet in de structuur van de stad, vond ik bijzonder.

Ruim dertig jaar geleden kwam ik in dienst bij de gemeente Amersfoort. Hoe meer je weet over de stad, hoe interessanter het wordt. Je gaat verbanden zien die weer nieuwe inzichten geven. Er is nog veel onbekend. Monumentenzorg draait niet om tegenhouden, maar om samenwerken. Wij zijn er om eigenaren verder te helpen, terwijl we tegelijkertijd de verantwoordelijkheid hebben om erfgoed goed door te geven aan volgende generaties. Dat vraagt om een zorgvuldige afweging,

Leden van de Oudheidkundige Vereniging Flehite vertellen hoe hun specialisme ook waarde heeft voor het Amersfoortse erfgoed.

zeker nu verduurzaming en woningbouw grote opgaven zijn. Niet alles kan overal. Juist in een historische binnenstad moet je zuinig zijn op wat de stad bijzonder maakt. Een plek die mij blijft fascineren is de Muurhuizen. Recent onderzoek laat zien dat sommige muurhuizen ouder zijn dan lang werd gedacht en waarschijnlijk onderdeel waren van de eerste stadsmuur. Als je dat weet, kijk je heel anders naar deze plek. De manier waarop de stadsmuur is veranderd in een soort 'grachten-gordel' met middeleeuwse huizen is uniek en door kenners UNESCO-waardig genoemd. Ook de restauraties van de Koppelpoort en Kamperbinnenpoort vertellen hoe elke generatie opnieuw keuzes maakt over wat behouden blijft.

Ik leerde heel veel van collega's Cor van den Braber en Max Cramer. Van hen nam ik mee dat kwaliteit vaak in de details zit én dat je met samenwerking verder komt dan met regels alleen.

Amersfoort heeft veel meer dan een mooie binnenstad met middeleeuwse gebouwen. Wederopbouw wijken en Post 65-architectuur vertellen het verhaal van hun tijd. We kunnen niet alles beschermen, maar de monumentenlijst moet een goede afspiegeling zijn van de geschiedenis van onze stad.

Het thema van het Monumentenweekend, *Veerkrachtig erfgoed*, sluit daar volgens mij naadloos op aan. Erfgoed moet kunnen meebewegen met nieuwe ontwikkelingen, zonder zijn identiteit te verliezen. De stad is eigenlijk één groot boek, met oude, jonge en nog ongeschreven verhalen. ●

NIEUWE BOEKEN

Sandra Hofman

Aschwin Drost, Bruno Eskens, Barbara Esseboom, Zuvena Hurtak, Paul Koulen, Rachida Renfum, Hans Smit, Dineke Stam, *De stad die wij delen - over slavernij, erfenis en toekomst in Amersfoort en omgeving* (uitgeverij Spitwerk Amersfoort 2026) isbn 9789083278391, 528 pp., €24,95.

Over de lokale verbondenheid met het slavernij-verleden en hoe het koloniale verleden in alle poriën zit van deze op het oog zo vredige en rustieke stad. Niet alleen over een pijnlijk verleden, maar ook hoe die geschiedenis voortleeft en doorwerkt in het heden.

Burchard Elias, *Flehite in beweging. Herinneringen van een museum-directeur* (Stichting Flehite Publicaties, 2026) isbn 9789083549934, 122 pp., € 19,90 (leden OVf € 17,50). Onder leiding van de schrijver is Museum Flehite tussen 1976 en 2000 veranderd in een levendig museum.

Met talloze anekdotes over het reilen en zeilen van het museum.

T. d'Hollosy (red.), *Aagje, Opgraving en reconstructie van een 17e-eeuws pestslachtoffer. Amersfoort onder ons 67* (uitgave Centrum voor Archeologie/Gemeente Amersfoort, 2026) issn 1872-5945, 82 pp., €5.

Over het interdisciplinaire onderzoek naar de jonge vrouw uit de 17e eeuw die na haar opgraving bij de Rochuskapel de naam Aagje kreeg. Verkrijgbaar bij het Centrum voor Archeologie Westsingel 46 op woensdag- en vrijdagmiddag.

Pieter Koekkoek, *Aan de frontiere gelegen: reformatie en strijd in Eemland 1520-1650* (Verloren, Hilversum, 2026), isbn 9789464552294, 345 pp., € 35.

Proefschrift over Eemland voor en tijdens de reformatie, 1520-1650. In de bijlagen staan o.a. lijsten van pastoors, vicarissen, (1500-1580) priesters (1580-1650) en predikanten (1572-1650).

Trudy de Mooy, *Vathorst glinstert in de polder, twee fietsroutes en een wandelommetje* (uitgegeven in eigen beheer, 2026) isbn/aen 9789090422909, 140 pp., €14,95. Langs opvallende stedenbouwkundige en architectonische plekken en kunstwerken. Met achtergrondinformatie over het landschap en de ontstaansgeschiedenis van de wijk. Verkrijgbaar bij de lokale boekhandel, VVV, Restaurant Bij Lot en T31.nl

Onno Kleefkens, *Amersfoort Bierstad/Kwaliteit door de eeuwen heen* (uitgever Phetradico, Amersfoort, 2026) isbn 9789465267920, €29,90. Over de mythes en feiten van het Amersfoortse bier en de innovatieve Amersfoortse bierbrouwers door de eeuwen heen.

Vanaf 17 september:

Max Cramer en Anton Groot, *Bart Linssen (1915-1971) - Een gevoelsmens in een ambtelijke omgeving* (Boiten boekproducties, 2026), isbn 9789083549149, 176 pp., ca. €30.

Linssendruktheatarchitect zijn stempel op de Nederlandse wederopbouw. Bij hem was bouwen meer dan functionaliteit: het draaide om leefbaarheid en waardigheid, de sociale en menselijke kant van architectuur. Als stadsarchitect van Amersfoort realiseerde hij projecten die zowel vernieuwend waren als geworteld in menselijke maat. Zie ook pp.12-13.

Irene Edzes en Johan Galjaard, *Hofjeskaart van Amersfoort* (uitgave FASadE, Amersfoort). Prijs €8, verkrijgbaar via fasade.nl, bij de VVV en in de museumwinkel van Museum Amersfoort. Zie ook pp.14-15.

AGENDA

Actuele informatie over tentoonstellingen en locatie en aanvangstijd van activiteiten:
zie de websites.

EXPOSITIES

MUSEUM AMERSFOORT – Breestraat 80 www.museumamersfoort.nl

AMORFORTIA – EEN STAD VOL VERHALEN (doorlopend te zien) – Van prehistorie tot nu: ontdek de multimediale stadsmaquette, kunst, historische objecten en verhalen van mensen, die laten zien hoe Amersfoort steeds blijft veranderen.

OOGGETUIGEN VAN DE OORLOG – AMERSFOORT 1940-1945 (doorlopend te zien) – Dagboeken, foto's en persoonlijke verhalen brengen de oorlogsjaren 1940-1945 dichtbij en tonen de impact op gewone Amersfoorters.

CARLA KOGLMAN: A CLOSER LOOK – t/m 4 oktober – Indringende portretten en fotoseries van de Amersfoortse Carla Kogelman, winnaar van een World Press Photo Award, brengen universele verhalen over liefde, verlies, familie en identiteit dichtbij.

ADRI PIECK – OP EIGEN KOERS – 16 oktober t/m 14 maart 2027 – Ontdek het veelzijdige werk van de eigenzinnige kunstenaar Adri Pieck (1894-1982), die natuur, dieren en stad in het Gooi en Amersfoort met een bijzonder gevoel voor sfeer en detail verbeeldde.

CENTRUM VOOR ARCHEOLOGIE – Westsingel 46 – woensdagmiddag en vrijdagmiddag 14-16.30 uur. Expositie in de vitrinekasten van bijzondere vondsten uit Amersfoort. Toegang gratis.

DE KATOENDRUKKERIJ in de VOLMOLEN – Plantsoen Noord 2 www.dekatoendrukkerij.nl

DE KRACHT VAN ZACHT – EEN DIALOOG VAN ZIJDE & WOL – t/m 20 september – Zsófia Marx & Ellen Bakker presenteren een serie textielobjecten waarin zachtheid, poëzie en vorm samensmelten.

NATIONAAL MONUMENT KAMP AMERSFOORT – Loes van Overeemlaan 19 Leusden www.kampamersfoort.nl. **Geen Plaats voor Verraders** – t/m 3 januari 2027 – wisseltentoonstelling over de opsluiting van collaborateurs vanaf mei 1945 op het terrein van Kamp Amersfoort.

ACTIVITEITEN

Zaterdag 12 en zondag 13 september – Open Monumentendag 2026 40^e jubileumeditie, landelijke thema *Veerkrachtig erfgoed*. Zie www.omdamersfoort.nl. Voor monumentbewoners is er advies betreffende verduurzaming op zaterdag 12 september 9.30-17 uur en zondag 13 september 12-17 uur op het Stadhuisplein.

oudheidkundige Vereniging Flehite. Informatie over de locatie zie www.historisch-amersfoort.nl en de maandelijkse OVf-nieuwsbrief. Aanmelden via ovfaanmeldingen@gmail.com of via de website. Aanvangstijd 20 uur, inloop 19.30 uur.

Dinsdag 22 september 20 uur – Sint-Aegtenkapel – lezingen door Hans Smit: *De koloniale/slavernij-relaties van Amersfoorters in Oost en West* en door Jan Niessen: *Koloniale kunst op Randenbroek*.

Donderdag 8 oktober 19.30 uur (inloop 19 uur) – Kringloopcentrum Zwaaijk 21 – lezing door Peter Schrage: *Fluisteraar van Filips II – Een Amersfoortse regentenzoon aan het Spaanse hof*. Naar aanleiding van een spectaculaire antiquarische vondst in de Amersfoortse Kringloopwinkel.

Dinsdag 27 oktober 20 uur – Bergkerk Dr. A. Kuyperlaan 2 – lezing door David de Vries en Annemieke Hoogenboom: *Van heide naar Villapark: een tijdreis terug naar de oorsprong van het Bergkwartier*.

Donderdag 12 november 20 uur – Sint-Aegtenkapel – lezing door Jolien en Tom van der Geugten: *Op zoek naar de vijf Ambonese jongens in het 17^e-eeuwse Amersfoort – kijken naar het verleden vanuit meerdere perspectieven*.

Dinsdag 19 januari 2027 20 uur – Sint-Aegtenkapel – lezing door Gerard Raven: *De Mirakelse zusters van de Moderne Devotie*. Met muziek en film.

KRONIEK

verschijnt vier maal per jaar en is een uitgave van Stichting Flehite Publicaties.
Adreswijzigingen: SFP@historisch-amersfoort.nl
U ontvangt het blad door lid te worden van:
■ Oudheidkundige Vereniging Flehite voor €30,-, waarbij u ook het jaarboek Flehite ontvangt;
■ Stichting Archeologie Amersfoort voor €25,- per jaar, met optie jaarboek Flehite.

Oudheidkundige Vereniging Flehite

Secretaris: Jop Mendelts

De Oudenhage 49•3817 HS Amersfoort

06 518 40 888

secretariaat@historisch-amersfoort.nl

www.historisch-amersfoort.nl

Museum Amersfoort

Postbus 699•3800 AR Amersfoort

033 247 11 00

info@museumamersfoort.nl

www.museumamersfoort.nl

Bezoekadres: Westsingel 50 en Breestraat 80

Openingstijden dinsdag t/m zondag 10 – 17 uur

(openingstijden feestdagen zie

www.museumamersfoort.nl)

Afdeling SO/Monumentenzorg Amersfoort

Postbus 4000•3800 EA Amersfoort

033 469 59 34

monumentenzorg@amersfoort.nl

www.amersfoort.nl/monumentenzorg

Bezoekadres: Stadhuisplein 1

Bezoek volgens afspraak.

Archief Eemland

Postbus 4000•3800 EA Amersfoort

033 469 50 17

archiefeemland@amersfoort.nl

www.archiefeemland.nl

Bezoekadres: Het Eemhuis, Eemplein 73

Openingstijden zie www.archiefeemland.nl

Centrum voor Archeologie

Stichting Archeologie Amersfoort (STAA)

Westsingel 46•3811 BB Amersfoort

033 463 77 97 archeologie@amersfoort.nl

www.archeologischcentrum.nl

www.amersfoort.nl/archeologie

www.stichtingarcheologieamersfoort.nl

Openingstijden zie website

Redactie

Lydia Edelkoort•Timo d'Hollosy•

Hanneke Kruidhof•Dorine Maat•

Trudy de Mooy•Henk van Tilburg

Redactieadres

Lydia Edelkoort

kroniekredactie@historisch-amersfoort.nl

De redactie behoudt zich het recht voor om artikelen in te korten en/of te herschrijven, zo mogelijk in overleg met de auteur. Meningingen verwoord in de artikelen zijn niet noodzakelijk die van de redactie.

Uitgave van de Kroniek wordt mede mogelijk gemaakt door

<http://www.vandeburgenstrooij.nl>

Vormgeving Annelies van Roosmalen/DTPExpress
Druk Veldhuis Media, Meppel
ISSN 1389-8442